

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

М. О. Кириченко

25 березня

2025 року

ВИСНОВОК

Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Дафни Шарон Максимов на тему «Психологічні особливості трансформації травматичних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії» поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Київ – 2025

Витяг
з протоколу № 8
засідання кафедри психології та особистісного розвитку
від «14» березня 2025 року

ПРИСУТНІ: Головуюча на засіданні – О. І. Бондарчук, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; О. В. Брюховецька – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; В. В. Балахтар – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; А. І. Гусєв – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; Т. В. Чаусова – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; Я. В. Сухенко – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; А. С. Москальова – кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ДЗВО «УМО»; Л. М. Тягур – доктор філософії (PhD) з психології, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; М. В. Москальов – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ДЗВО «УМО»; Н. І. Пінчук – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ДЗВО «УМО»; С. С. Алексєєва – старший викладач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО». Д. Шарон Максимов – здобувач PhD з психології

Запрошені фахівці: доктор психологічних наук, професор О. О. Горова, доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України Л. М. Карамушка

Серед присутніх 5 докторів психологічних наук і 7 кандидатів психологічних наук, 1 старший викладач.

Порядок денний:

1. Надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації на тему *«Психологічні особливості трансформації травматичних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії»* Дафни Шарон Максимов, здобувачки кафедри психології та особистісного розвитку поданої на здобуття ступеня доктора філософії з 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Головуюча на засіданні: О. І. Бондарчук, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку представила роботу дисертантки Дафни Шарон Максимов.

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Наталія Іванівна Пінчук.

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (протокол № 11 від 30.11.2022 р.) та узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки та психології Національної академії педагогічних наук України (Протокол № 6 від 27.12.2022 р.).

Дисертаційне дослідження виконано протягом 2022-2025 рр. відповідно до планової науково-дослідної роботи ДЗВО «Університет менеджменту освіти» на тему:

«Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» (номер державної реєстрації 0120U104637, 2020-2025 рр.), напрям «Умови психологічного благополуччя учасників освітнього процесу у відкритому університеті післядипломної освіти».

Разом із заявою здобувачки щодо проведення експертизи дисертаційного дослідження подано: дисертація, яка пройшла перевірку на оригінальність (програма Plagiarism), позитивний висновок наукового керівника, довідка про виконання освітньо-наукової складової.

Дослідження Дафни Шарон Максимов відображено у 17 публікаціях: 4 у вітчизняних фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України; 1 стаття, включена до міжнародної наукометричної бази Scopus, 1 стаття у міжнародних виданнях, 7 публікацій у наукових виданнях / матеріалах та тезах науково-практичних конференцій і форумів, 4 публікації у інших типах видань. Дафна успішно завершила наукову складову програми: складові індивідуального плану наукової роботи. Наукове дисертаційне дослідження виконане своєчасно в установлені терміни.

СЛУХАЛИ: З доповіддю виступила здобувач Д. Шарон Максимов про результати дослідження з проблеми «Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії».

Шарон Максимов Д. Дозвольте ознайомити вас із результатами дисертаційного дослідження за темою: «Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії».

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена потребами дослідження травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, їхньої трансформації та пояснюється погіршенням емоційного стану, переживанням різних психічних травм дітьми, що зумовлені російсько-українською війною.

Слід зазначити, що емоційний стан дітей у період природних катастроф і локальних війн є глобальною проблемою сучасності, характерною для багатьох країн і народів, зокрема, Ізраїлю, Боснії та Герцеговини, Сирії, Японії тощо. Діти переживають багато різних психічних травм. Вони стають свідками вбивств, насильства та руйнування будинків, стають сиротами, зазнають каліцтв, змушені переживати складний та драматичний процес евакуації з рідних місць та складнощі адаптації до нових умов життя.

Клінічні дослідження травмівних переживань дитини показують, що існує тісний зв'язок між досвідом дитячої травми та довгостроковими медичними й соціальними наслідками. Що важчим буде досвід травмівних переживань, тим більшою є вірогідність розвитку проблем фізичного і психічного здоров'я упродовж всього життя. У результаті психічної травми в дитини різко змінюється звична картина світу, втрачається довіра, деформується система взаємин з оточуючими людьми, порушується перспектива майбутнього, базове відчуття безпеки зазнає тотального краху.

Примітно, що перші звернення до феноменології психічної травми та її подолання відбувались у психоаналітичних працях наприкінці XIX-початку XX ст. (Jung, 2022; Freud, 1966; Freud, 1977; Horni, 2009 та ін.). Саме в психоаналітичній традиції було виокремлено поняття ранньої дитячої травми та її патогенний вплив на розвиток психіки (Freud, 1977). Регулярні дослідження травми у зарубіжній психології розпочалися після Другої світової війни і Голокосту, актуальними стали дослідження травми не лише у ветеранів війни, але й жінок та дітей, які проживали на воєнній території (Blum, 2007; Lindemann, 1944 та ін.). В'єтнамська війна з її жахливими наслідками тисяч самогубств ветеранів, вплинули на

формування розуміння травми в суспільній свідомості (Horowitz, 1992). У 1980 р. після аналізу тривалих спостережень психічних порушень у ветеранів в'єтнамської війни посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) був включений до DSM-III (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) – класифікаційний психіатричний стандарт Американської психіатричної асоціації. Новий діагноз охоплював не лише синдром ветеранів В'єтнаму, але й розлади, які спостерігались у жінок після зґвалтування, у жертв дитячого аб'юзу тощо.

В українській психологічній науці проблеми психічної травматизації стали активно вивчатись після техногенної катастрофи, яка сталася на Чорнобильській АЕС у 1986 р. (Панок, 1997; Панок, Скребець, & Яковенко, 1998). Один із висновків, зроблений українськими вченими, полягає у тому, що реагування на травмівну подію у дітей має особливий характер, зокрема, «порівняно з підлітками чистих зон їх прогноз на майбутнє значно песимістичніший та більш насичений подіями, які їх благополучні однолітки і не згадують: смерть, хвороби, інвалідизація тощо» (Ляшенко, 2003). Дослідження українських науковців значно збагатили розуміння етіогенезу психічної травми, особливості переживання травми дорослими людьми, методів та технологій роботи з травмою. Зокрема, Т. Яценко звертається до психодинамічного пояснення природи раннього періоду розвитку дитини та упроваджує метод активного соціально-психологічного пізнання (АСПП), зорієнтований на цілісне пізнання психіки в її свідомих і несвідомих проявах, які пов'язані з переживаннями (Яценко, 2004), вченими розробляються концепції психічної травми: «психодинамічна модель психотравми з урахуванням феномену структурної регресії» (Кісарчук, Омельченко, Лазос, Литвиненко, & Царенко 2015), «бойова психічна травма» (Блінов, 2016), «соціально-психологічна реабілітація в умовах травматизації» (Титаренко, 2019), «моральна травма» (Козігора, 2022), «колективна травма» (Горностаї, 2018), «травма постраждалої спільноти» (Найдьонова, 2021), «травма втрати» (Паливода, 2021) та ін.

Звертаючись до подій в Україні сьогодні, важливо, не відкладаючи на потім, віднаходити ефективні способи і методи роботи з травмами війни в актуальній ситуації «тут і зараз», важливим є вивчення особливостей переживання травми дитиною, усвідомлення способів інтегрування травмівних подій в психічний досвід людини без порушень її розвитку і без формування наступних патологічних синдромів. Доцільність дослідження зумовлена тим, що для дітей, які переживають травмівні події, розроблені методи психотерапевтичної корекції травмівного досвіду (зокрема, метод доктора Шай Хен-Галія), але вони повинні набути характер доказових практик із підтвердженою ефективністю (Суковський, 2013). У випадку вияву значного рівня зменшення травмівних переживань і підтвердження припущення щодо трансформаційного характеру переживань завдяки методу Хібукі-терапії, сам психотерапевтичний метод може зазнати широкого застосування у психосоціальній практиці психологічної допомоги дітям.

Аналіз психологічних досліджень та огляд психотерапевтичних практик для дітей дозволив виявити наступні протиріччя між:

- зростанням кількості українських дітей, які переживають травмівні події війни, і відсутністю спеціальних психотерапевтичних практик, які б «працювали» в середовищі, природньому для дитини, і охоплювали одночасно велику кількість дітей;
- теоретичною обґрунтованістю питання про необхідність упровадження в галузь психотерапевтичної допомоги доказових практик і недостатньою розробленістю подібних у реальній практиці роботи з травмівними переживаннями;

– зростанням рівня вимог до педагогічної спільноти щодо надання допомоги дітям, які переживають травмівні стани, і недостатньою представленістю в практиці роботи закладів освіти і медичних закладів психологічного / психотерапевтичного інструментарію, який дозволяє педагогам надавати травмованим дітям допомогу та підтримку.

Вирішення вказаних протиріч дозволяє обґрунтувати проблему дослідження: віднайти ефективні інструменти психотерапевтичної допомоги дітям молодшого шкільного віку, що переживають травмівні події військового часу засобами Хібукі-терапії.

Отже, актуальність і недостатня розробленість проблеми психічного травмування дитини в зарубіжній і українській психологічній науці, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *«Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії»*.

Об'єкт дослідження: переживання особистістю психічної травми.

Предмет дослідження: психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості травмівних переживань молодших школярів та їх трансформації засобами Хібукі-терапії.

Відповідно до проблеми, об'єкту, предмету та мети дослідження визначено *завдання дослідження:*

1. За результатами теоретичного аналізу літератури з проблеми психічної травми та її переживання особистістю виокремити основні підходи до її вивчення у психологічній науці.
2. Розробити структурно-функціональну модель конструктивної трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку засобами Хібукі-терапії.
3. Створити психодіагностичний інструментарій для вивчення травмівних переживань та емпірично дослідити психологічні особливості травмівних переживань молодших школярів.
4. Розробити та апробувати програму трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії.

Організація дослідження: У дослідженні на констатувальному та формуальному етапах взяло участь 1146 осіб, віком від 6 до 11 років, так, на констатувальному етапі – 460 дітей молодшого шкільного віку, які проживали на момент дослідження у різних регіонах України та за її межами, з них – 254 хлопчики та 206 дівчат. На формуальному етапі було залучено 686 осіб, з них 347 дітей молодшого шкільного віку ввійшли до експериментальної групи, що складалась із 22 підгруп, та 339 дітей – до контрольної групи.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових методів:

- теоретичні: аналіз теоретико-методологічної, науково-методичної літератури для зіставлення різних поглядів на проблему, індукція, узагальнення, систематизація, моделювання;
- емпіричні: спостереження за поведінкою та міжособистісною взаємодією; бесіда, що спрямована на виявлення особливостей травматичного досвіду, розуміння власних емоцій і почуттів; психодіагностичні методи: «Спогади про травматичну подію» (авторський опитувальник); опитувальник дослідження реакції дітей на стрес, пов'язаний із війною (авторська модифікація опитувальника Ш. Хен-Галія); методика діагностики вад особистого розвитку (ДВОР) (автор – З. Карпенко); проєктивна методика «Безпечне місце» (Л. Хей).

болісні переживання, страждання, тривожність, жах, безпорадність тощо. Травмівні переживання – це процес усвідомлення та поступового прийняття людиною травматичного досвіду та інтеграції його в структуру особистості. Це психоемоційний стан, що виникає внаслідок впливу стресової або небезпечної ситуації, яка перевищує адаптаційні можливості особистості, порушуючи її почуття безпеки та спричиняє інтенсивні негативні емоції.

Щодо другого завдання: розроблено структурно-функціональну модель конструктивної трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, спрямованої на чотири життєві сфери, що є предметом психологічного впливу: когнітивно-рефлексивна (зниження травматичного згадування пережитих подій, активізації діяльності, планування майбутнього, вивільнення негативних думок тощо); емоційно-афективна (стабілізація психоемоційного стану: зниження (нормалізація) стану тривоги, хвилювання, напруження, нав'язливих думок, пов'язаних з війною, розширення репертуару позитивних емоцій, емоційна включеність в діяльність та спілкування); мотиваційно-поведінкова (встановлення/налагодження контактів та взаємодії з оточуючими, здатність приймати і надавати підтримку у складних життєвих ситуаціях; зменшення рівня агресивної поведінки, вільне висловлювання почуттів, подолання саморуїнливої поведінки); фізично-соматична (відновлення фізичної активності, нормалізація функції сну, харчування тощо).

Щодо третього завдання: створено психодіагностичний інструментарій для вивчення травмівних переживань молодших школярів, в межах якого було розроблено та адаптовано опитувальник дослідження реакції дітей на стрес, пов'язаний з війною (авторська модифікація опитувальника Шай Хен-Галя), та опитувальник «Спогади про травматичну подію». Опитувальники пройшли перевірку на надійність, внутрішню узгодженість та валідність на українській вибірці. За допомогою факторного аналізу в межах опитувальника дослідження реакції дітей на стрес, пов'язаний з війною (авторська модифікація опитувальника Шай Хен-Галя), визначено п'ять шкал методики: тривожні/нав'язливі думки, агресивна поведінка, самотність, вплив життєвих подій та фізичне самопочуття. В межах авторського опитувальника «Спогади про травматичну подію» за результатами факторного аналізу було виокремлено три шкали: повернення до травматичного досвіду, усвідомлення та розуміння емоцій і почуттів та поведінкова реакція на травматичний досвід.

За результатами емпіричного дослідження виявлено, що про низький рівень проявів травмівних переживань в межах когнітивно-рефлексивної та емоційно-афективної сфери йдеться лише у дещо більше чверті досліджуваних (29,7% та 27,9% відповідно), у значно більшій кількості молодших школярів переважає середній рівень когнітивно-рефлексивної (55,8%) та емоційно-афективної сфер (57,4%) травмівних переживань, що свідчить про помірність проявів тривожності й напруженості щодо травматичної ситуації, емпатійності та відносно оптимістичної спрямованості на майбутнє. При цьому показники негативних проявів середнього рівня мотиваційно-поведінкової сфери констатовано у 41% досліджуваних, а фізично-соматичної – у 38,1% молодших школярів, що свідчить про помірну здатність контролювати свої поведінкові, зокрема деструктивні, реакції, але, водночас, обмежену орієнтацію на взаємодію з оточуючими, а також представленість локальних або менш виражених наслідків травми на функціональні можливості організму. Разом з тим, високий рівень травмівних переживань у сім'ї межах когнітивно-рефлексивної та емоційно-афективної сфери має кожен сьомий досліджуваний, мотиваційно-поведінкової – кожен п'ятий, фізично-соматичної – кожна сорокова дитина

– математико-статистичні: описові статистики (показники середніх значень, стандартних відхилень, моди, медіани, відсотковий розподіл); U-критерій Манна-Уїтні; Критерій Крускала-Уолліса Н; Т-критерій Вілкоксона; факторний, кореляційний та кластерний аналізи.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що *вперше*:

– *розроблено* структурно-функціональну модель конструктивної трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, яка містить чотири основні сфери: когнітивно-рефлексивну, емоційно-афективну, мотиваційно-поведінкову та фізично-соматичну;

– *розроблено та апробовано* психодіагностичний інструментарій для вивчення травмівних переживань – авторський опитувальник «Спогади про травматичну подію» та опитувальник дослідження реакції дітей на стрес пов'язаний із війною (авторська модифікація опитувальника Шай Хен-Галя (визначено валідність, надійність тощо);

– *визначено* особливості травмівних переживань молодших школярів залежно від статі, віку, статусу переміщення дитини, пов'язаного із війною (переміщення не було, повернулися додому, внутрішньо переміщена особа, зовнішньо переміщена особа); кількості дітей у сім'ї (одна, дві, три і більше); оцінки дитиною поточної ситуації тощо;

– *за результатами* кластерного аналізу *виокремлено* три типи молодших школярів залежно від переживання травматичних подій, пов'язаних із війною: адаптивно-позитивний, сенситивний (чутливий) та помірно-рефлексивний;

– *розкрито* особливості застосування засобів Хібукі-терапії для трансформації травмівних переживань дітей;

– *розроблено та апробовано* програму Хібукі-терапії для трансформації травмівних переживань молодших школярів.

Поглиблено та доповнено наукові уявлення щодо поняття «переживання і трансформація психічної травми» дітьми молодшого шкільного віку.

Практичне значення дослідження визначається тим, що фактичні матеріали, теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у практичній роботі з дітьми, що постраждали через різні екстремальні ситуації, зокрема, в результаті побутової психологічної травми, від терактів, у військових конфліктах, технологічних катастрофах, від природних катаклізмів; у підготовці фахівців до роботи з постраждалими в різних надзвичайних ситуаціях; для роботи в межах психологічного супроводу із внутрішньо та зовнішньо переміщеними особами, їхньою адаптацією до нового середовища; а також при розробці та викладанні курсів з психології особистості, вікової та педагогічної психології, психотерапії, психології травми тощо та на курсах підвищення кваліфікації у приватних та державних освітніх закладах.

Щодо першого завдання: було здійснено теоретичний аналіз проблеми психічної травми та виокремлено такі підходи до її вивчення: психоаналітичний, психодинамічний; когнітивно-біхевіористський; культурно-історичний; діяльнісний; клінічний; наративний; генетичний; суб'єктно-вчинковий та комплексний. В якості базових використано положення комплексного та психоаналітичного підходів, відповідно до яких травмівний досвід спричинюється подією, що руйнує звичне уявлення людини про світ, в якому вона живе, та сприяє запуску процесу переоцінки цінностей, що стимулює зміну життєвих орієнтирів. Психічна травма визначається нами як травма, пов'язана із подією чи її інтерпретацією суб'єктом, що не належить до сфери типового досвіду індивіда і за рахунок цього сприймається як непереборна, незвичайна та викликає глибокі негативні емоційні,

молодшого шкільного віку, що свідчить про переважання у цих дітей тривожних/нав'язливих думок, пов'язаних із травмівними подіями, нездатність розуміти свої емоції і почуття, дії, ресурси для їх подолання, прояви конфліктної поведінки, тривожності, агресивності, погіршення фізичного стану дитини після травматичного досвіду.

Установлено статеві, вікові та соціально-демографічні (кількість дітей у сім'ї, наявність статусу переміщення з рідної домівки з моменту повномасштабного вторгнення) особливості травмівних переживань молодших школярів. Зокрема, дівчата мають менш виражену емоційну й поведінкову реакції на травмівний досвід, для якого характерна орієнтації на майбутнє, пошук шляхів подолання складних життєвих ситуацій, готовність діяти і працювати для цього. Для хлопчиків, натомість, характерні вищі показники агресивної поведінки (прояви злості, нижчий контроль агресивних реакцій, вища частота фіксації бійок із іншими дітьми тощо) та агресивності, самотності, загального показника мотиваційно-поведінкової сфери травматичної ситуації, особливо порівняно з дівчатами молодшого шкільного віку.

Діти дев'яти років порівняно із іншими віковими групами молодших школярів (шести, семи, восьми, десяти та одинадцяти років) гірше переживають травматичні події в межах всіх сфер, окрім фізично-соматичної. Вони менше мріють, більш негативно уявляють себе у найближчому майбутньому, частіше повертаються до травматичного досвіду, мають труднощі у визначенні власних емоцій і почуттів, вищу тривожність, відчуття самотності, проблеми у взаєморозумінні з боку батьків. Водночас, вони більш схильні проявляти активність у спробі подолання негативних наслідків травматичної ситуації з метою її опрацювання.

Діти молодшого шкільного віку, які є єдиною дитиною у сім'ї, мають вищі показники повернення до травматичного досвіду порівняно із багатодітними родинami.

Щодо четвертого завдання: на основі результатів теоретичного аналізу наукової літератури та отриманих у межах констатувального етапу дослідження емпіричних результатів було розроблено та апробовано програму трансформації травмівних переживань засобами Хібукі-терапії.

Основним елементом терапії є іграшка песика Хібукі, яка використовується як своєрідний «перехідний об'єкт», що сприяє створенню відчуття психологічного комфорту в стресовій ситуації. В межах формувального експерименту нами було змінено технічні й змістовні характеристики психотерапевтичного впливу, на відміну від вихідної інтервенції з Хібукі, запропонованої доктором Шай Хен-Галем, серед яких: особливості іграшки, що використовується у терапії, кількість занять у циклі терапії, мета роботи, додаткові інструменти, що застосовуються в процесі терапії, підбір інструментів для терапії, особливості взаємодії дитини й Хібукі, що забезпечують її суб'єкту позицію тощо.

Програма трансформації травмівних переживань молодших школярів побудована з орієнтацією на два напрями роботи: робота з дітьми молодшого шкільного віку та із їхніми батьками. Метою роботи із молодшими школярами є трансформація у бік зниження травмівних переживань шляхом пропрацювання когнітивно-рефлексивної, емоційно-афективної, мотиваційно-поведінкової та фізично-соматичної сфер особистості. Мета роботи із батьками – психоедукація, спрямована на знайомство із іграшкою Хібукі, основними характеристиками роботи з дитиною за допомогою Хібукі-терапії, шляхами підтримки, допомоги дитині під час подолання травмівних переживань.

У результаті впровадження програми трансформації травмівних переживань засобами Хібукі-терапії у дітей молодшого шкільного віку експериментальної групи

відбулися статистично значущі зміни ($p \leq 0,05$; $p \leq 0,01$) за всіма чотирма виокремленими сферами. У межах когнітивно-рефлексивної сфери знизилася частота, інтенсивність та складність переживань пов'язаних із поверненням до травматичного досвіду у спогадах, фантазіях, снах; фіксація на негативних моментах поточної ситуації; підвищилася розуміння власних ресурсів, оптимальних дій для конструктивного подолання складної ситуації, схильність до пошуку шляхів подолання травматичних ситуацій, активності щодо подолання негативних наслідків травматичних ситуацій, готовності як отримувати, так і надавати емоційну підтримку у складних ситуаціях.

У межах емоційно-афективної сфери виявлено зниження показників тривожних/нав'язливих думок, що проявляється у страху дітей (йти до школи, спати, бути наодинці, прощатися із батьками, втратити дім, гучних звуків, що щось страшне станеться із ними, чи їхніми рідними, що щось піде не так як було заплановано, також, дітей стало менше хвилювати питання смерті), показники переживання негативних почуттів щодо травматичної події; фіксації на власних переживаннях.

У мотиваційно-поведінковій сфері – зменшилися прояви агресивної поведінки (зниження злості, вербальної агресії, бажання виплескувати свою злість на когось і на щось); самотності (зниження показників щодо уявлень дитини про те, що батьки і оточуючі її не розуміють, що вона зовсім одна; бажання бути на одинці; гратися на самоті та відчуття покинутості); нав'язливе прагнення розповідати про травматичну подію та транслювати її у всіх видах активності.

У фізично-соматичній сфері виявлено покращення функцій сну, що проявляється у налагодженні тривалості, якості сну та засинання (знизився показник проблем із засинанням коли дитина одна); функцій харчування, що виражається у стабілізації апетиту та знизилася відчуття втомлюваності.

Проведене дисертаційне дослідження повною мірою не вичерпує всіх аспектів проблеми трансформації травмівних переживань загалом і засобами Хібукі-терапії зокрема. *Перспективою подальших досліджень* може стати впровадження та визначення ефективності розробленої програми в різних вікових групах дітей (дошкільного, підліткового, старшого шкільного віку); розробка та апробація програм трансформації травмівних переживань для дітей залежно від статі, конфігурації сім'ї, довготривалих програм для шкіл та садочків; діагностика особливостей та апробація різних форм взаємодії в межах Хібукі-терапії (групової, змішаної) та перевірка їх результативності; визначення особливостей психологічної готовності батьків, практичних психологів, учителів до впровадження Хібукі-терапії та, за потреби, її розвиток, більш поглиблене вивчення статевих (гендерних) особливостей та чинників трансформації травмівних переживань тощо.

Дякую за увагу!

Здобувачеві були поставлені запитання.

Доктор психологічних наук, професор, академік Л. М. Карамушка:

У процесі аналізу теоретико-методологічних підходів Ви робите висновок, що Ваше дослідження базується на психоаналітичному та комплексному підходах. Уточніть, у чому це проявляється?

Шарон Максимов Д.: Дякую за запитання. Дійсно, у роботі з травматичними переживаннями засобами Хібукі-терапії було використано елементи психоаналітичного підходу. Зокрема, ми орієнтувалися на виявлення прихованих спогадів, усвідомлення їхнього впливу та інтеграції його у психіку дитини через аналіз, інтерпретацію та

переосмислення в межах роботи із песиком Хібукі. Комплексний підхід сприяє системному розумінню процесів, які переживає дитина, що перенесла травму, а також орієнтує на підбір комплексу екологічних методів, застосування яких послідовно буде сприяти трансформації травматичного досвіду та спогадів про нього у напрямку посттравматичного зростання дитини.

Кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри освіти дорослих та цифрових технологій Москальова А. С.:

Наведіть приклади психологічних проявів травмівних переживань молодших школярів, пов'язаних з війною, та їх подолання.

Шарон Максимов Д.: Дякую за запитання. Сутність терапії полягає в тому, що дитина переносить на Хібукі свої страхи, хвилювання, тривогу у процесі гри, оскільки іграшка виступає найзрозумілішим доступним перехідним об'єктом. Таким чином, дитина вчиться проживати власний досвід, ділитися переживаннями та почуттями. Піклуючись про Хібукі, дитина вчиться піклуватися про себе, у неї формується досвід розуміння своїх переживань і потреб, виробляються стратегії підтримки себе та оточуючих, вибудовується орієнтованість на майбутнє.

Доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та особистісного розвитку О. В. Брюховецька:

У вашому виступі Ви наголошуєте на двох напрямках роботи: з молодшими школярами та їхніми батьками. Поясніть, які особливості роботи з батьками в межах терапії?

Шарон Максимов Д.: Дякую за запитання. Робота з батьками є дуже важливою, оскільки в її межах вони отримують підказки та алгоритм дій (пам'ятки), що можуть їм допомогти спрямовувати дитину за необхідності вдома. Адже діти зустрічаються із психологом лише раз на тиждень, отримують іграшку, забирають її додому і решту часу не взаємодіють із фахівцем, а значно більше часу перебувають зі своїми батьками, які також для ефективного результату мають бути включені у терапевтичний процес. У цьому випадку батьки є партнерами фахівців-психологів, які підтримують і спрямовують дитину поза межами терапії. Робота з батьками включала зустріч на початковому етапі терапії, а метою такої роботи стало знайомство з іграшкою Хібукі, основними характеристиками роботи з дитиною за допомогою Хібукі-терапії, шляхами підтримки, допомоги дитині під час подолання травмівних переживань тощо.

Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку В. В. Балахтар:

У Вашому дослідженні представлена модель трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, яка складається з чотирьох сфер. Підкажіть, яким чином були визначені показники, наприклад, для емоційно-афективної сфери?

Шарон Максимов Д.: Дякую за запитання. Оскільки критерієм емоційно-афективної сфери було визначено емпатійність і оптимізм, до показників було включено: модальність почуттів щодо травматичної події; прояв як негативних, так і позитивних емоцій; емпатія, здатність до розпізнавання переживань інших; полівалентність ставлення до травматичного досвіду, здатність бачити позитивні аспекти поточної ситуації; позитивне налаштування на майбутнє. Очікуваним результатом трансформації передбачено стабілізацію психоемоційного стану, а саме: зниження (нормалізація) стану тривоги, хвилювання, напруження, розширення репертуару позитивних емоцій, емоційна включеність у діяльність та спілкування.

Доктор психологічних наук, професор О. О. Горова:

Поясніть, будь ласка, чому при розробці іграшки Хібукі були обрані сумні очі?

Шарон Максимов Д.: Дякую за запитання. Кожна деталь іграшки має важливе значення для терапевтичного ефекту. Сумні очі песика допомагають дитині переносити на нього свої страхи й переживання, навчається розуміти себе, піклуватись про себе та інших, бути чутливою. Таке перенесення травмивного досвіду з дитини на іграшку допомагає їй упоратися з власною психотравмою й не «застрягнути» в ній.

Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку О. І. Бондарчук:

Якими є відмінності у терапії, що вирізняють метод Хібукі Шай Хен-Галя від запропонованої Вами Хібукі-терапії, й дозволяють говорити про авторську модифікацію методу?

Шарон Максимов Д.: Дякую за запитання. Нами було внесено ряд «технічних» і «змістових» змін у порівнянні з методом Хібукі Шай Хен-Галя. До таких відмінностей, у першу чергу, треба віднести розширення вікової групи (дошкільники, молодші школярі і в деяких випадках підлітки), технологічні модифікації цуценя Хібукі із запатентованими змінами, тривалість психотерапевтичної роботи, розрахована щонайменше на 8-9 зустрічей з дитиною та її батьками, розширення мети у бік корекції та подолання наслідків травми та зниження впливу психологічної травми на подальше життя дитини, використання та індивідуальний підбір додаткових інструментів, що застосовуються в процесі терапії тощо.

Кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та особистісного розвитку Я. В. Сухенко:

Підкажіть, чи були у Вашій практиці ситуації, коли діти, у яких не діагностовано високий та середній рівні травмивних переживань, не сприймали іграшку?

Шарон Максимов Д.: Дякую за запитання. Взаємодія дитини та Хібукі відбувається на тому етапі, коли вона готова і має бажання забрати песика. За нашими спостереженнями переважна більшість (95%) дітей забирають іграшку, коли їм пропонується. Лише незначний відсоток дітей відмовляється від іграшки на початкових етапах, серед яких можна виокремити наступні категорії. До першої категорії належать діти, які мають особливості розвитку, часто аутистичного спектру, для яких дотик та обійми проблематичні, але після порівняно більш тривалого підготовчого етапу вони можуть взяти іграшку. Другу категорію складають діти, які пережили втрати і бояться нових. Але так само, з часом за підтримки батьків чи опікунів приймають іграшку.

Кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та особистісного розвитку Я. В. Сухенко:

Наскільки результати Вашого дослідження, закономірності, що були виявлені, співвідносяться з підходами і концепціями посттравматичного зростання?

Шарон Максимов Д.: Дякую за запитання. Ці аспекти ми плануємо реалізувати у подальших напрямках нашого дослідження, оскільки помітили, що часто діти демонструють персональну стійкість та силу.

Після відповідей на запитання виступили:

Науковий керівник, кандидат психологічних наук, доцент Н. І. Пінчук:

Дафна Шарон Максимов вступила до аспірантури ДЗВО «Університет менеджменту освіти», маючи практичний досвід роботи з дитячою травмою й прагненням розв'язати актуальні проблеми психотерапевтичної корекції травмивного досвіду дітей в умовах війни. Її прагнення базувалось на намірі упровадити в галузь психотерапевтичної

допомоги науково обґрунтовані та доказові практики роботи з травмівними переживаннями дітей молодшого шкільного віку. Саме це й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, пов'язаної з пошуком психологічних чинників, умов та засобів травмівних переживань молодших школярів.

Варто зазначити, що маючи багаторічний досвід участі в реалізації державної програми Ізраїлю Хібукі з підтримки дітей, які пережили травматичні події, у тому числі, пов'язані з війною, Дафна з перших днів повномасштабного вторгнення ініціювала проведення групових онлайн-занять для дітей в Україні, які на сьогоднішній день переросли (а краще сказати трансформувались) у повноцінний терапевтичний метод.

За період навчання Дафна Шарон Максимов розвинула необхідні для науковця компетентності, набула теоретичних знань, умінь і навичок, спрямованих на формування наукового світогляду, професійної етики, розвиток здатності до постановки та розв'язання наукових, теоретичних та практичних завдань. За цей час здобувачка проявила особистісні якості, що відповідають вимогам до сучасного науковця, який не лише здатний ставити й творчо вирішувати наукові проблеми на теоретичному та емпіричному рівнях, але й виявляти високу моральність, відповідальність, старанність, духовні цінності.

Здобувачка успішно опанувала освітню складову програми, а також отримала високу оцінку за науково-педагогічну практику. Дафна Шарон Максимов відповідально проявила себе, опановуючи наукову складову програми. Дослідження проведено в повному обсязі із застосуванням сучасних цифрових технологій. Зміст дисертаційного дослідження адекватно презентований у публікаціях у фахових виданнях категорії Б, у науковому виданні, яке включено до міжнародної наукометричної бази даних Scopus, чисельних матеріалах і тезах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. А перерахувати, у скількох заходах всеукраїнського та міжнародного рівнів Дафна особисто брала участь, напевно просто неможливо, до того ж завжди підвищена увага та позитивні відгуки від науковців та фахівців засвідчують високу теоретичну та практичну цінність здобутих результатів дисертації. Що також підтверджено чисельними довідками про впровадження результатів дослідження у закладах освіти різного рівня та громадських організацій.

Одержані у процесі наукового дослідження результати мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, зокрема, розроблено структурно-функціональну модель конструктивної трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, яка складається з чотирьох життєвих сфер: когнітивно-рефлексивна, емоційно-афективна, мотиваційно-поведінкова, фізично-соматична, яку здобувачка повно висвітлила у дисертаційному дослідженні; визначено особливості травматичних переживань молодших школярів; розроблено, апробовано та впроваджено програму Хібукі-терапії для трансформації травмівних переживань молодших школярів.

Здобуті емпіричні результати, запропонований психодіагностичний інструментарій і програма трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії можуть бути використані у практичній роботі з дітьми, що постраждали через вплив різних екстремальних подій, у підготовці фахівців до роботи з вразливими категоріями населення, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Дафна Шарон Максимов неухильно дотримується принципів академічної доброчесності, що засвідчує перевірка рукопису дисертаційного дослідження за допомогою автоматизованої системи «Plagiarism», яка констатувала відсутність у тексті її дисертації академічного плагіату.

Вважаю, що роботу здобувачки PhD у галузі психології Дафни Шарон Максимов у процесі підготовки дисертації, виконання індивідуального плану наукової роботи й індивідуального навчального плану можна оцінити позитивно, а дисертацію Дафни Шарон Максимов й саму аспірантку визнати готовими до захисту дисертації. Дякую!

Виступи рецензентів дисертаційного дослідження.

Рецензент – доктор психологічних наук, професор О. В. Брюховецька:

Дослідження психологічної проблеми травмівних переживань молодших школярів та їх конструктивної трансформації засобами Хібукі-терапії є надзвичайно актуальним в умовах війни, яка вкрай негативно впливає на психічний стан та здатність його опанування як багатьох дорослих, так, і, особливо дітей. До того ж йдеться про недостатню кількість наукових досліджень, що присвячені психологічним особливостям трансформації травмівних переживань молодших школярів загалом та в умовах війни зокрема, та відображення їх результатів у наукових працях.

У науковому дослідженні вперше розроблено структурно-функціональну модель конструктивної трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку в чотирьох основних сферах особистості: когнітивно-рефлексивній, емоційно-афективній, мотиваційно-поведінковій та фізично-соматичній; розроблено та апробовано психодіагностичний інструментарій для вивчення травмівних переживань – авторський опитувальник «Спогади про травматичну подію» та опитувальник дослідження реакції дітей на стрес пов'язаний із війною (авторська модифікація опитувальника Шай Хен-Галя (перевірено валідність, надійність тощо), емпірично визначено особливості травмівних переживань молодших школярів залежно від статі, віку, статусу переміщення дитини, пов'язаного із війною й відповідно виокремлено три типи молодших школярів залежно від переживання травматичних подій, пов'язаних із війною: адаптивно-позитивний, сенситивний (чутливий) та помірно-рефлексивний, розкрито особливості застосування засобів Хібукі-терапії для трансформації травмівних переживань дітей та презентовано відповідну програму, що була апробована на великій вибірці молодших школярів. Не менш важливим є поглиблення й доповнення наукових уявлень щодо поняття «переживання і трансформації психічної травми» дітьми молодшого шкільного віку, що можуть стати основою для теоретичного осмислення закономірностей процесів переживання різних типів подій у житті дітей та інтеграції їх у загальний процес особистісного розвитку тощо.

Безперечно, дисертація Дафни Шарон Максимов має величезне практичне значення для психологічної підтримки дітей, які постраждали в умовах війни та інших екстремальних ситуаціях, та відповідної підготовки фахівців-психологів.

Робота Дафни Шарон Максимов справила позитивне враження. Опрацьовано достатню кількість літературних джерел із визначеної проблеми як зарубіжних, так і українських дослідників авторів, розроблено модель конструктивної трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії, підібрано й обґрунтовано відповідні методи дослідження, що дозволяють виявити особливості та чинники травмівних переживань молодших школярів й на цьому підґрунті визначити й обґрунтувати метод Хібукі-терапії та довести його дієвість його у формувальному експерименті. Примітно, що трансформація травмівних переживань здійснюється засобами Хібукі-терапії, центральною фігурою якої є лялька Хібукі, що виступає своєрідним «перехідним об'єктом», надається дитині назавжди й сприяє як створенню

відчуття психологічного комфорту в стресовій ситуації, так і подоланню деструктивних наслідків травми та зниження їх впливу на подальше життя дитини.

При цьому хочеться висловити велику подяку Дафні Шарон Максимов за надану психологічну підтримку тисячам українських дітей, які потерпають в умовах війни, та організацію відповідного навчання й підвищення кваліфікації практичних психологів з багатьох регіонів України.

Дисертаційна робота Дафни Шарон Максимов має чітко визначені об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження відповідно до яких розгорнуто структуру дослідження та презентацію його результатів у тесті дисертації, ґрунтовно описано емпіричну базу дослідження, сукупність теоретичних, емпіричних та статистичних методів, що сприяли розв'язанню поставлених завдань.

У першому розділі дисертації представлено результати теоретико-методологічного аналізу проблеми психічної травми, травмівних переживань та основні підходи до їх вивчення у психологічній науці; презентовано результати теоретичного аналізу вікових особливостей травмівних переживань у дітей тощо. Особливого значення набуває теоретичне обґрунтування Хібукі-терапії та відповідна модель трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку засобами Хібукі-терапії.

У другому розділі висвітлено методичне забезпечення та організацію емпіричного дослідження психологічних особливостей травмівних переживань молодших школярів, висвітлено відповідну методичну базу дослідження, наведено результати емпіричного дослідження травмівних переживань молодших школярів, та їх соціально-демографічні й гендерні особливості.

Результати теоретичного аналізу й констатувального етапу емпіричного дослідження були враховані при розробленні та апробації програми конструктивної трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії. Саме цьому присвячено третій розділ дисертаційного дослідження Д. Шарон Максимов, в якому презентовано мету, завдання, принципи організації формувального експерименту з трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії, відповідну програму та результати аналізу її ефективності для конструктивної трансформації травмівних переживань молодших школярів. Привертає увагу досить великий обсяг учасників експериментальної й контрольної груп (понад 300 учасників у кожній) й відтворення позитивних результатів щодо дієвості Хібукі-терапії в кожній з 22 двох експериментальних підгруп, що були утворені з молодших школярів – учасників формувального експерименту.

Кількість і обсяг опублікованих праць відповідають встановленим вимогам та демонструють належну апробацію ключових положень наукового дослідження. Зміст дисертації відображено у 17 публікаціях, серед яких 4 одноосібні статті опубліковано у вітчизняних фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України; 1 стаття (у співавторстві) у поважному міжнародному виданні, включеному до бази Scopus, 8 публікацій у збірниках матеріалів тезах науково-практичних конференцій і семінарів, 4 публікації – в одноосібних посібниках, присвячених висвітленню особливостей практичної реалізації Хібукі-терапії.

Результати перевірки рукопису дисертаційного дослідження за допомогою автоматизованої системи «Plagiarism» свідчать про відсутність у тексті її дисертації академічного плагіату.

Проведене дисертаційне дослідження й отримані в ньому результати в цілому заслуговують на позитивну оцінку, водночас вважаємо за доцільне вказати на дискусійні положення, зауваження й побажання до змісту дисертації Дафни Шарон Максимов.

1. Дисертантка розглядає травмівні переживання як процес усвідомлення й поступове прийняття людиною травматичного досвіду та інтеграції його в структуру особистості. Визнаючи правомірність такого тлумачення травмівних переживань, водночас зазначимо, що в даному випадку, йдеться, на наш погляд насамперед про їх конструктивний бік, натомість деструктивний аспект травмівних переживань у даному їх визначенні представлено хіба що імпліцитно.

2. Дисертантка наводить результати відмінностей травмівних переживань молодших школярів залежно від статі. Разом з тим можливі причини таких відмінностей висвітлені, на наш погляд, недостатньо повно.

3. Важливим уявляється більш детальне висвітлення особливостей взаємодії фахівця-психолога, який надає допомогу дитині, з її батьками.

Указані зауваження й побажання в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного наукового дослідження.

У цілому дисертаційне дослідження Дафни Шарон Максимов на тему «Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії» виконано на належному науковому рівні, за змістом і рівнем відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент – доктор психологічних наук, професор В. В. Балахтар:

У сучасних умовах зростання кількості кризових ситуацій, пов'язаних із військовими конфліктами, природними катастрофами, соціальними потрясіннями та індивідуальними психологічними травмами, особливої уваги потребує проблема емоційного благополуччя дітей молодшого шкільного віку. Молодші школярі можуть переживати психоемоційні труднощі, пов'язані з втратою близьких, вимушеним переселенням, невизначеністю майбутнього, сімейними проблемами чи шкільними труднощами. Наявність психотравми без відповідної корекції може призводити до формування тривожних розладів, депресивних симптомів, порушень поведінки та соціальної адаптації. Традиційні методи психологічної допомоги не завжди ефективні для маленьких дітей, оскільки вони потребують невербальних, символічних і тілесно-орієнтованих форм терапії. Наразі в Україні Хібукі-терапія ще недостатньо досліджена та впроваджена в освітньо-психологічну практику. Тому вивчення її ефективності, психологічних механізмів та особливостей впливу на трансформацію травматичних переживань є вельми актуальним кроком до покращення системи психосоціальної допомоги дітям.

Аналіз наявних підходів до вивчення психічної травми та вікових особливостей її переживання уможливив цілісно дослідити феномен переживання та трансформації психічної травми дітей молодшого шкільного віку і розробити модель конструктивної трансформації травмівних переживань, що охоплює чотири основні сфери особистості (когнітивно-рефлексивну, емоційно-афективну, мотиваційно-поведінкову та фізично-соматичну). Дисертанткою розроблено та апробовано психодіагностичний інструментарій для вивчення травмівних переживань – авторські опитувальники «Спогади про травматичну подію» та модифікований опитувальник реакції дітей на стрес, пов'язаний із війною (адаптована версія методики Шай Хен-Галя), що уможливили виявити особливості травмівних переживань молодших школярів залежно від статі, віку, статусу переміщення дитини (внутрішньо або зовнішньо переміщені особи), кількості дітей у сім'ї, а також виокремити три групи молодших школярів: адаптивно-позитивний тип, сенситивний (чутливий) тип, помірно-рефлексивний тип. Обґрунтування ефективності Хібукі-терапії, розробка та апробація програми Хібукі-терапії дозволили значно зменшити негативні наслідки травми у дітей та покращити їхню здатність до емоційної регуляції та соціальної взаємодії. Крім того, розширення наукових уявлень про трансформацію психічної травми сприяли напрацюванню концептуальних засад, що можуть бути використані для створення нових підходів у терапії дітей із травматичним досвідом.

Безперечно, дисертація Дафни Шарон Максимов має як теоретичне, так і практичне значення, зокрема для організації психологічної допомоги дітям, які постраждали через війну, та для професійної підготовки фахівців-психологів.

Загалом роботу Дафни Шарон Максимов можна оцінити позитивно, відзначити при цьому, що наукові положення й висновки, представлені здобувачкою, є результатом різнобічних наукових досліджень, виконаних авторкою при вирішенні завдань, окреслених у роботі, характеризуються теоретичною, методичною й емпіричною обґрунтованістю й достовірністю.

Дисертаційну роботу відрізняє чіткість та логічність на кожному етапі її виконання, починаючи від обґрунтування наукового апарату дослідження (визначення актуальності теми, об'єкта, предмета, мети і завдань, а також ґрунтового представлення його методологічної бази і методів) і закінчуючи висвітленням розділів дисертації та формулюванням висновків.

Безсумнівною є достовірність висвітлених у роботі результатів, підкріплених різносторонніми методами статистики.

Дисертація має безперечну наукову новизну, інноваційність, в ній представлено положення комплексного та психоаналітичного підходів, що склали основу структурно-функціональної моделі конструктивної трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку. Імпонує підхід авторки до трансформації травмівних переживань, що здійснюється засобами Хібукі-терапії, центральною фігурою якої є лялька Хібукі. Привертають увагу й результати емпіричного дослідження, за якими виявлено середній рівень когнітивно-рефлексивної та емоційно-афективної сфер травмівних переживань та низький рівень негативних проявів мотиваційно-поведінкової та фізично-соматичної сфер особистості практично у половини досліджуваних молодших школярів.

Розроблено та апробовано програму трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії, що дозволило статистично значимо знизити показники проявів травми за когнітивно-рефлексивною, емоційно-афективною, мотиваційно-поведінковою сферами та значно покращити фізично-соматичну сферу (сон, харчування, самопочуття).

Слід також відзначити, що в роботі поглиблено та доповнено наукові уявлення щодо поняття «переживання і трансформація психічної травми» дітьми молодшого шкільного віку

Кількість і обсяг опублікованих праць відповідають встановленим вимогам та демонструють належну апробацію ключових положень наукового дослідження. Зміст дисертацій відображено у 17 публікаціях, серед яких 4 одноосібних статті опубліковано у вітчизняних фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України; 1 стаття (у співавторстві) у науковому міжнародному виданні, включеному до бази Scopus, 8 публікацій у збірниках матеріалів і тезах науково-практичних конференцій і семінарів, 4 публікації – одноосібні посібники, присвячених висвітленню особливостей практичної реалізації Хібукі-терапії.

З аналізу тексту дисертації вбачається дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності в повному обсязі, що підтверджено результатами перевірки рукопису дисертаційного дослідження за допомогою автоматизованої системи «Plagiarism».

У цілому варто відзначити високий науковий рівень розробок здобувачки за результатами проведених досліджень, обґрунтованість отриманих результатів та, водночас, вказати на певні дискусійні положення й зауваження до роботи:

1. Віддаючи належне запропонованому авторкою комплексному та психоаналітичному підходам до дослідження травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, разом з тим зазначимо на доцільність більш розлогого висвітлення їх окремих положень, враховуючи Професійний стандарт «Практичний психолог закладу освіти».

2. Дисертантка зазначає, що відмінностей залежно від кількості дітей, які виховуються у сім'ях, в межах емоційно-афективної сфери травмівних переживань молодших школярів не виявлено (с. 140). Разом з тим можливі причини такого результату висвітлені, на наш погляд, недостатньо повно.

3. Зважаючи на значну кількість і змістовність результатів емпіричного дослідження травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, було б доцільним оформлення загальної схеми, яка б наочно показала всі результати констатувального етапу експерименту.

Указані зауваження й побажання в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного наукового дослідження.

У цілому дисертаційне дослідження Дафни Шарон Максимов на тему «Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії» виконано на належному науковому рівні, за змістом і рівнем відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Обговорення дисертаційного дослідження.

Карамушка Л. М., доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України, Заслужений працівник освіти України, заступник директора з науково-організаційної роботи та міжнародних наукових зв'язків Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: Дякую за запрошення на семінар. Оцінюю цю дисертаційну роботу як неординарне дослідження і як роботу високого рівня виконання, оскільки, з одного боку, присутні формальні показники відповідності, а саме, аспіранткою дуже чітко визначені теоретико-методологічні позиції, побудована модель трансформації травмівних переживань молодших школярів, підібрано адекватний та цікавий комплекс діагностичних методик, включаючи авторські, велика кількість довідок про впровадження, а з іншого боку, результати цього дослідження мають широкий і глибокий соціально-практичний резонанс у країні. За роки написання роботи, які тривали під час війни, було надано серйозну глибоку психологічну допомогу дітям, і це заслуговує на велику повагу і вдячність. У результаті ми бачимо унікальне поєднання практичної психологічної роботи і ґрунтовної теоретико-методологічної бази дослідження. Тому вважаю, що дисертаційне дослідження може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій раді на здобуття наукового ступеню доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. Дякую!

Гусєв А. І., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»: Перш за все хочу відмітити практичну спрямованість дисертаційного дослідження здобувачки, яка, не зважаючи на кількість довідок про впровадження, насправді не потребує підтвердження, адже ми всі знаємо Хібукі-терапію і її автора. Окрім цього достойно вводить цей метод у наукову площину, посилюючи теоретичну та практичну значущість даного дослідження. Зазначу, що робота дійсно відповідає вимогам, може бути рекомендована до захисту. Приєднуюсь до позитивної оцінки. Дякую!

Москальова А. С., кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ННІМП ДЗВО «УМО»: Хочу висловити підтримку Дафні Шарон Максимов і позитивно оцінити роботу, яка дійсно є надзвичайно актуальною, особливо зараз, в часи, коли діти переживають травмівні впливи, пов'язані з війною. Корисним є те, що авторка визначила ефективність проведеного дослідження та авторського підходу до трансформації травмівних переживань, навела дані порівняльного аналізу результатів експериментальної та контрольної груп. Авторка коректно визначила мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, висловила власне бачення щодо досліджуваної проблеми. Також відзначу емпіричний етап дослідження, де вдалося дослідити особливості травмівних переживань щодо статі, віку, наявності статусу переміщення. Вражає обсяг дослідження як на констатувальному, так і на формуальному етапі і заслуговує на високу оцінку. На основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та отриманих емпіричних даних було створено програму трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії, і доведено її ефективність.

Робота має наукову новизну, теоретичне і практичне значення, є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам до написання такого роду робіт, і може бути рекомендована до захисту зі спеціальності 053 Психологія наукового ступеня доктора філософії. Дякую і бажаю успіхів!

Брюховецька О. В., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»: Дякую за надане слово. Я в межах рецензії висловила позитивні враження щодо якості роботи, підкреслила її

актуальне значення, хочу наголосити на високому рівні виконаної роботи на всіх етапах проведення дослідження, теоретичному, констатувальному та формуальному. Оцінюю роботу позитивно, буду її підтримувати у просування до захисту у спеціалізованій раді на здобуття наукового ступеню доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. Дякую!

Сухенко Я. В., кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»: Я приєднуюсь до високої оцінки колег, яку надали стосовно представленого дисертаційного дослідження. Робота виконана якісно та відповідно вимогам, які висуваються до робіт здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії у сфері психології. Відзначу системну широку роботу, яка була масштабована на території всієї України, і вбачаю великий потенціал і подальші перспективи розвитку не лише в межах нашої країни, але і на рівні міжнародного поширення. Бажаю успіхів, висловлюю свою підтримку у рекомендації до захисту.

Бондарчук О. І., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»: Отже, представлена Дафною Шарон Максимов робота за змістом і рівнем відповідає основним вимогам МОН України до наукових робіт даного типу, є висновок про відсутність академічного плагіату за результатами перевірки рукопису за допомогою автоматизованої системи Plagiarism робота є цілісним, самостійним, завершеним дослідженням, що має наукову новизну та практичне значення і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. Особливо хочеться висловити подяку за громадську активність Дафни Шарон Максимов, відкрите, щире серце, любов до дітей, завдяки яким їй вдалось охопити своєю буквально материнською увагою тисячі людей, і попри те, що це дійсно дорогий проєкт, знайти спонсорів і меценатів, щоб ці іграшки подарувати тисячам українських дітей у надзвичайно непростих умовах тривалої війни.

ВИСНОВОК

**про наукову новизну і практичне значення результатів дисертації
Дафни Шарон Максимов на тему «Психологічні особливості трансформації
травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії», поданої на
здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та
поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»**

Обґрунтування вибору теми дослідження. Емоційний стан дітей у період природних катастроф і локальних війн є глобальною проблемою сучасності, характерною для багатьох країн і народів, зокрема Ізраїлю, Боснії та Герцеговини, Сирії, Японії тощо. Нині ця проблема набула особливо гострого характеру в Україні. Вони стають свідками вбивств, насильства та руйнування будинків, стають сиротами, зазнають каліцтв, змушені переживати складний та драматичний процес евакуації з рідних місць та складнощі адаптації до нових умов життя.

Клінічні дані досліджень травмівних переживань дітей показують, що існує тісний зв'язок між досвідом дитячої травми та довгостроковими медичними й соціальними наслідками. Що важчим буде досвід травмівних переживань, тим більшою є вірогідність розвитку проблем фізичного і психічного здоров'я упродовж всього життя. У результаті психічної травми в дитини різко змінюється звична картина світу, втрачається довіра,

деформується система взаємин з оточуючими людьми, порушується перспектива майбутнього, базове відчуття безпеки зазнає тотального краху.

Примітно, що перші звернення до феноменології психічної травми та її подолання відбувались у психоаналітичних працях наприкінці XIX-початку XX ст. (Jung, 2022; Freud, 1966; Freud, 1977; Homi, 2009 та ін.) Саме в психоаналітичній традиції було виокремлено поняття ранньої дитячої травми та її патогенний вплив на розвиток психіки (Freud, 1977). Регулярні дослідження травми у зарубіжній психології розпочались після Другої світової війни і Голокосту, актуальними стали дослідження травми не лише у ветеранів війни, але й жінок та дітей, які проживали на воєнній території (Blum, 2007; Lindemann, 1944 та ін.). В'єтнамська війна з її жахливими наслідками тисяч самогубств ветеранів, вплинули на формування розуміння травми в суспільній свідомості (Horowitz, 1992). У 1980 р. після аналізу тривалих спостережень психічних порушень у ветеранів в'єтнамської війни посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) був включений до DSM-III (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) – класифікаційний психіатричний стандарт Американської психіатричної асоціації. Новий діагноз охоплював не лише синдром ветеранів В'єтнаму, але й розлади, які спостерігались у жінок після зґвалтування, у жертв дитячого аб'юзу тощо.

В українській психологічній науці проблеми психічної травматизації стали активно вивчатись після техногенної катастрофи, яка сталася на Чорнобильській АЕС у 1986 р. (Панок, 1997; Панок, Скребець, & Яковенко, 1998). Один із висновків, зроблений українськими вченими, полягає у тому, що реагування на травмівну подію у дітей має особливий характер, зокрема, «порівняно з підлітками чистих зон їх прогноз на майбутнє значно песимістичніший та більш насичений подіями, які їх благополучні однолітки і не згадують: смерть, хвороби, інвалідизація тощо» (Ляшенко, 2003). Дослідження українських науковців значно збагатили розуміння етіогенезу психічної травми, особливості переживання травми дорослими людьми, методів та технологій роботи з травмою. Зокрема, Т. Яценко звертається до психодинамічного пояснення природи раннього періоду розвитку дитини та упроваджує метод активного соціально-психологічного пізнання (АСПП), зорієнтований на цілісне пізнання психіки в її свідомих і несвідомих проявах, які пов'язані з переживаннями (Яценко, 2004), вченими розробляються концепції психічної травми: «психодинамічна модель психотравми з урахуванням феномену структурної регресії» (Кісарчук, Омельченко, Лазос, Литвиненко, & Царенко 2015), «бойова психічна травма» (Блінов, 2016), «соціально-психологічна реабілітація в умовах травматизації» (Титаренко, 2019), «моральна травма» (Козігора, 2022), «колективна травма» (Горностай, 2018), «травма постраждалої спільноти» (Найдюнова, 2021), «травма втрати» (Паливода, 2021) та ін.

Аналіз психологічних досліджень та огляд психотерапевтичних практик для дітей дозволив виявити наступні протиріччя між:

- зростанням кількості українських дітей, які переживають травмівні події війни і відсутністю спеціальних психотерапевтичних практик, які б «працювали» в середовищі, природньому для дитини, і охоплювали одночасно велику кількість дітей;
- теоретичною обґрунтованістю питання про необхідність упровадження в галузь психотерапевтичної допомоги доказових практик і недостатньою розробленістю подібних у реальній практиці роботи з травмівними переживаннями;
- зростанням рівня вимог до педагогічної спільноти щодо надання допомоги дітям, які переживають травмівні стани, і недостатньою представленістю в практиці роботи закладів освіти і медичних закладів психологічного / психотерапевтичного

інструментарію, який дозволяє педагогам надавати травмованим дітям допомогу та підтримку.

Вирішення вказаних протиріч дозволяє обґрунтувати проблему дослідження: віднайти ефективні інструменти психотерапевтичної допомоги дітям молодшого шкільного віку, що переживають травматичні події військового часу засобами Хібукі-терапії.

Отже, враховуючи актуальність та недостатню розробленість проблеми психічного травмування дитини, було вирішено започаткувати відповідне наукове дослідження.

Дисертаційне дослідження є складовою *науково-дослідної роботи* ДЗВО «Університет менеджменту освіти» на тему: «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» (номер державної реєстрації 0120U104637, 2020-2025 рр.), напрям «Умови психологічного благополуччя учасників освітнього процесу у відкритому університеті післядипломної освіти».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості травматичних переживань молодших школярів та їх трансформації засобами Хібукі-терапії.

Завдання дослідження:

1. За результатами теоретичного аналізу літератури з проблеми психічної травми та її переживання особистістю виокремити основні підходи до її вивчення у психологічній науці.

2. Розробити структурно-функціональну модель конструктивної трансформації травматичних переживань дітей молодшого шкільного віку засобами Хібукі-терапії.

3. Створити психодіагностичний інструментарій для вивчення травматичних переживань та емпірично дослідити психологічні особливості травматичних переживань молодших школярів.

4. Розробити та апробувати програму трансформації травматичних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії.

Об'єкт дослідження: переживання особистістю психічної травми.

Предмет дослідження: психологічні особливості трансформації травматичних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових методів:

теоретичні: аналіз теоретико-методологічної, науково-методичної літератури для зіставлення різних поглядів на проблему, індукція, узагальнення, систематизація, моделювання;

емпіричні: спостереження за поведінкою та міжособистісною взаємодією; бесіда, що спрямована на виявлення особливостей травматичного досвіду, розуміння власних емоцій і почуттів; психодіагностичні методи: «Спогади про травматичну подію» (авторський опитувальник); опитувальник дослідження реакції дітей на стрес, пов'язаний із війною (авторська модифікація опитувальника Ш. Хен-Галія); методика діагностики вад особистого розвитку (ДВОР) (автор – З. Карпенко); проєктивна методика «Безпечне місце» (Л. Хей).

математико-статистичні: описові статистики (показники середніх значень, стандартних відхилень, моди, медіани, відсотковий розподіл); U-критерій Манна-Уїтні; Критерій Крускала-Уолліса H; T-критерій Вілкоксона; факторний, кореляційний та кластерний аналізи. Статистичне опрацювання даних результатів дослідження

здійснювався за допомогою спеціалізованої програми для психологічних досліджень «IBM SPSS Statistics» (версія 25.0).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній авторкою

вперше:

- розроблено структурно-функціональну модель конструктивної трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, яка містить чотири основні сфери: когнітивно-рефлексивну, емоційно-афективну, мотиваційно-поведінкову та фізично-соматичну;

- розроблено та апробовано психодіагностичний інструментарій для вивчення травмівних переживань – авторський опитувальник «Спогади про травматичну подію» та опитувальник дослідження реакції дітей на стрес пов'язаний із війною (авторська модифікація опитувальника Шай Хен-Галя (визначено валідність, надійність тощо);

- визначено особливості травмівних переживань молодших школярів залежно від статі, віку, статусу переміщення дитини, пов'язаного із війною (переміщення не було, повернулися додому, внутрішньо переміщена особа, зовнішньо переміщена особа); кількості дітей у сім'ї (одна, дві, три і більше); оцінки поточної ситуації;

- виокремлено три типи молодших школярів залежно від переживання травматичних подій, пов'язаних із війною: адаптивно-позитивний, сенситивний (чутливий) та помірно-рефлексивний;

- розкрито особливості застосування засобів Хібукі-терапії для трансформації травмівних переживань дітей;

- розроблено та апробовано програму Хібукі-терапії для трансформації травмівних переживань молодших школярів.

- *поглиблено та доповнено* наукові уявлення щодо поняття «переживання і трансформація психічної травми» дітьми молодшого шкільного віку.

Теоретичне значення. Дисертація містить наукові положення про переживання й трансформації травмівних переживань молодшими школярами можуть стати основою для теоретичного осмислення закономірностей процесів переживання різних типів подій у житті дітей. Основні положення та висновки роботи дозволяють розширити знання про сутність психічної травми, її переживань, механізмів і чинників, що впливають на перебіг цього процесу. Особливості процесу переживання психічної травми як частини життя особистості дитини можуть бути враховані у розробці теорій особистості.

Практичне значення визначається тим, що фактичні матеріали, теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у практичній роботі з дітьми, які постраждали через різні екстремальні ситуації, зокрема, в результаті побутової психологічної травми, від терактів, у військових конфліктах, технологічних катастрофах, від природних катаклізмів; у підготовці фахівців до роботи з постраждалими в різних надзвичайних ситуаціях; для роботи в межах психологічного супроводу із внутрішньо та зовнішньо переміщеними особами, їхньою адаптацією до нового середовища; а також при розробці та викладанні курсів з психології особистості, вікової та педагогічної психології, психотерапії, психології травми тощо та на курсах підвищення кваліфікації у приватних та державних освітніх закладах.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення та одержані емпіричні дані є самостійним внеском автора у розроблення проблеми психологічних особливостей трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії. У статтях, написаних у співавторстві, доробок здобувача становить 50%. Розробки та ідеї, що належать співавтору, у дисертаційному дослідженні не використовуються.

Дотримання академічної доброчесності. Порухень академічної доброчесності в матеріалах дисертації та наукових публікаціях не виявлено. Дисертація перевірена за допомогою автоматизованої системи Plagiarism.

Апробація результатів дослідження. Основні положення результатів дисертаційного дослідження представлено на науково-практичних конференціях різного рівня, серед яких: XI Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану» (м. Київ, 20 травня 2022 р.); Polish Ukrainian Israeli technology summit (м. Варшава, 14 грудня 2022 р.); VI Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Харківський осінній марафон психотехнологій» (м. Харків, 27–29 жовтня 2022 р.); XVI Науково-практичний семінар «Актуальні проблеми практичної психології у Волинському регіоні» (м. Луцьк, 3–4 листопада 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання надання психологічної допомоги в системі освіти під час воєнного часу» (м. Київ, 24 листопада 2022 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 50-річчя від початку підготовки психологів у Харківському університеті (м. Харків, 08–09 грудня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання надання психологічної допомоги в системі освіти під час війни» (м. Київ, 18–19 лютого 2023 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Псіексперт» (м. Київ, 20–23 березня 2023 р.); IX International Scientific and practical conference «Basics of learning the latest theories and methods» (м. Бостон, 28–29 березня 2023 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Наука і молодь – 2022: пріоритетні напрями глобалізаційних змін» (м. Київ, 14 квітня 2023 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми психології» (м. Київ, 20–21 квітня 2023 р.); Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Українська психологія XXI століття» (м. Київ, 27–28 квітня 2023 р.); XII Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану» (м. Київ, 19 травня 2023 р.); «Ukrainian Israeli rehabilitation summit 2023» (м. Львів, 30 травня 2023 р.); «The Platform for Ukraine 2023. Перша міжнародна конференція присвячена посттравматичній реабілітації в Україні» (м. Львів, 19–20 вересня 2023 р.); I Всеукраїнська науково-практична конференція «Психічне здоров'я в умовах війни: шляхи збереження та відновлення» (м. Київ, 13 жовтня 2023 р.); VI Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Дитинство XXI століття: інноваційна освіта» (27 жовтня 2023 р.); VII Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Харківський освітній марафон психотехнологій» (м. Харків, 26–28 жовтня 2023 р.); I Міжнародний науково-практичний форум «Психологія і соціальна робота у XXI столітті» (м. Полтава, 1–3 листопада 2023 р.); Міжнародна конференція «Війна. Психотерапія травми» (м. Львів, 10–11 листопада 2023 р.); IV Всеукраїнський конгрес з організаційної та економічної психології «Організаційна та економічна психологія в умовах війни: основні завдання та напрямки діяльності» (м. Київ, 23–24 листопада 2023 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми психології в умовах політичної та економічної нестабільності» (м. Дніпро, 22 грудня 2023 р.); Міжнародна конференція «Mediation Conference 2024 Riga» (м. Рига, 08 лютого 2024 р.); Міжнародна (заочна) науково-практична конференція «Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти» (м. Хмельницький, 21–22 лютого 2024 р.); Міжнародна конференція «Early Childhood in Times of War» (м. Мукачеве, 8–9 квітня 2024 р.); Інтернаціональна конференція «Disleksia Konfransi»

(м. Баку, 20–21 квітня 2024 р.); XIII Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану» (м. Київ, 22 травня 2024 р.); IX Міжнародна науково-практична конференція «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи» (м. Київ, 25–26 жовтня 2024 р.).

Повнота викладення матеріалів дисертації в публікаціях та особистий внесок у них автора. Основні положення та наукові результати дисертаційної роботи відображено у 17 публікаціях: 4 у вітчизняних фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України; 1 стаття, включена до міжнародної наукометричної бази Scopus, 1 стаття у міжнародних виданнях, 7 публікацій у наукових виданнях / матеріалах та тезах науково-практичних конференцій і форумів, 4 публікації у інших типах видань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України

1. Sharon Maksimov, D. (2022). Transformation of mental trauma in children using the Hibuki-therapy method. *Psychological Journal*, 8, 3(59), 18–26. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.3.2>

2. Шарон Максимов, Д. (2022). Хібукі-терапія як метод подолання психічної травми у дітей в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 3–4(27), 48–54. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.4>

3. Шарон Максимов, Д. (2023). Модель трансформації травматичних переживань дитини методом Хібукі-терапії. *Вісник Київського національного університету. Серія: Соціальна робота*, 1(9), 75–79. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2023/9-1/12>

4. Шарон Максимов, Д. (2024). Психологічні особливості прояву травматичних переживань, пов'язаних з війною, у дітей молодшого шкільного віку. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування»*, 30(59), 125–138. [https://doi.org/10.58442/3041-1858-2024-30\(59\)-125-138](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2024-30(59)-125-138)

Статті, включені до міжнародної наукометричної бази Scopus

5. Sharon Maksimov, D., & Bryl, M. (2023). Hibuki-therapy combined with other art-therapy methods in group work with School-Age children of different inclusive categories during the war in Ukraine. *Neuropsychiatry i Neuropsychologia/Neuropsychiatry and Neuropsychology*, 18, 3-4, 152–160. <https://doi.org/10.5114/nan.2023.134151>

Статті у міжнародних виданнях

6. Nauchitel, E., & Sharon Maksimov, D. (2023). The role of hibuki psychotherapeutic toy in the rehabilitation of children's psychological trauma. *Proceedings of the IX International Scientific and Practical Conference «Basics of learning the latest theories and methods» (March 07-10, 2023)* (p. 340–348). Boston, USA : International Science Group.

Статті апробаційного характеру, опубліковані у спеціалізованих наукових журналах, збірниках матеріалів наукових конференцій:

7. Шарон Максимов, Д. (2022). Терапія військової травми для дітей та молоді за допомогою ляльки тропоїда-Hibuki. В.В. Сиченко, Т.О. Гальцева, Г.М. Стояцька,

О. С. Ковальчук, О. Г. Хватова (Ред. колегія), *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання надання психологічної допомоги в системі освіти під час війни»* (м. Дніпро, 24 листопада 2022 р.) (с. 17–22). Дніпро : КЗВО «ДАНУ» ДОР».

8. Шарон Максимов, Д. (2023). Метод Хібукі-терапії як один з найефективніших методів роботи з психологічною травмою у дітей. В. Г. Панок (Ред.), *Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні)»* (м. Київ, 27-28 квітня 2023 р.) (с. 386–388). Київ.

9. Шарон Максимов, Д., & Садикіна, А. С. (2023). Метод Хібукі-терапії, як один з методів формування резильєнтності у дітей. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми психології особистості»*. (с. 20–24).

10. Maksimov, D. (2023). Evidence of the effectiveness of the Hibuki therapy method in working with children with psychological trauma from the war in Ukraine. *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) «Психічне здоров'я в умовах війни: шляхи збереження та відновлення»* (м. Київ, 13 жовтня 2023 р.) (с. 27–30). Київ : НУБІП України.

11. Sharon Maksimov, D., & Sadykina, A. (2023). The neuropsychological and art therapy methods in the structure of Hibuki-Therapy method as factors developing children's creative abilities. Т. Кулікова (Ред.), *Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Дитинство XXI століття: інноваційна освіта»* (м. Кременчук, 27 жовтня 2023 р.) (с. 152–155). Кременчук : Методичний кабінет.

12. Шарон Максимов, Д. (2024). Особливості когнітивно-рефлексивної сфери травмівних переживань залежно від віку молодших школярів. *Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи»* (м. Київ, 25-26 жовтня 2024 р.) (с. 324–327). Київ : Видавництво Ліра-К.

13. Шарон Максимов, Д. (2025). Особливості емоційно-афективної сфери травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку. *Матеріали XII Науково-практичного Семінару за участі міжнародного експертного кола «Інтеграція соціально-емоційного навчання в освіту і соціальну роботу в контексті інклюзивного та недискримінаційного підходів»* (м. Харків, 26 листопада, 2024 р.) (с. 90–94). Харків.

Публікації у інших типах видань

14. Шарон Максимов, Д. (2023). *Хібукі: бронезилет для дитячої душі*. Київ : Видавництво Bookmag.

15. Шарон Максимов, Д. (2024). *Хібукі – песик, який вмiє обіймати. Терапевтичні дитячі казки*. Київ : Видавництво NOV.

16. Шарон Максимов, Д., Єфімцева, Г., & Сишук, Г. (2023). Хібукі-терапія: використання в освітньому процесі та в інтеграції з СЕЕН. Харків.

17. Шарон Максимов, Д., Грисюк, В., & Сишук, Г. (2024). Зошит для розвитку емоційного інтелекту «Хібукі – світ обіймів».

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації (українською та англійською мовами), вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (223 найменування, із них 151 українською мовою, 72 англійською мовою) та 17 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 276 сторінок, основний зміст роботи викладено на

183 сторінках, додатки – на 51 сторінці. Текст роботи містить 35 таблиць та 7 рисунків.

Характеристика особистості здобувача. За час роботи над дисертаційним дослідженням Д. Шарон Максимов виявила високий рівень здатності до теоретичної та дослідницької роботи, спроможність самостійно ставити й вирішувати складні теоретико-методологічні проблеми та науково-теоретичні завдання, опрацювала велику кількість першоджерел, показала вміння творчо працювати з науковою літературою та володіння сучасними методами наукових досліджень, проявила високу громадянську позицію.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотно. Матеріали дослідження викладені з дотриманням вимог наукового стилю. Дисертація оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації нормативним положенням. Дисертаційне дослідження Дафни Шарон Максимов на тему «Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії» є завершеною, цілісною науковою кваліфікаційною роботою, яка має наукову новизну та практичне значення, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами) та вимогам пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами) і може бути рекомендована до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Результати голосування щодо рекомендації до захисту дисертації здобувачки Дафни Шарон Максимов:

«За» – 14

«Проти» – немає

«Утримались» – немає

У результаті попередньої експертизи дисертації Дафни Шарон Максимов і повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Дафни Шарон Максимов «Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії».

2. Вважати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Дафни Шарон Максимов «Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії» за змістом і рівнем відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та

практичним значенням, і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

3. Рекомендувати дисертацію Дафни Шарон Максимов «Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії», галузь знань 05 «Соціальні і поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія» до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді.

Презентація здобувачки Дафни Шарон Максимов на 17 стор. додається.

Головуюча на засіданні:

Професор кафедри психології
та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «УМО»,
доктор психологічних наук, професор

Олена БОНДАРЧУК

Секретар засідання:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «УМО»

Тетяна ЧАУСОВА

